

ՄԻՋՐԱՆ ԹՈՒՄԱՃԱՆԻ ԽՄԲԱՎԱՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՍԱԹԵՆԻԿ ԴԱՓԼԱՆՅԱՆ

Մ.Թումանյանը հայ երաժշտական մշակույթի երախտավորներից է: Կոմիտասի հինգ սաների մեջ նա առանձնանում է որպես նրբազգաց երաժշտագետ, անխոնջ բանահավաք և հմուտ խմբավար: Էսանդավառված իր մեծ ուսուցչից՝ Թումանյանը պատվով իրագործեց նրա պատգամը՝ սիրել, անաղարտ պահել և աշխարհով մեկ տարածել հայ երգը: Թումանյանն ապրել, շնչել է հայ երգով, իր ոգևորությամբ վարակել Սփյուռքի հայրենակարոտ երիտասարդների մի քանի սերունդների: Մինչև կյանքի վերջը կոմիտասյան ոգով հավատարիմ ծառայել է հայ երգի «բացահայտման», գուրգուրալից պահպանման և տարածման սուրբ գործին:

Այդ գործի նշանակալից կողմն է կազմում նրա խմբավարական գործունեությունը, որն առ այսօր լուսաբանված չէ և ի մի է բերված ներկա հոգվածում:

Բանալի բառեր – Միհրան Թումանյան, խմբավարական գործունեություն, «Հայ երգ» երաժշտական միություն:

1919 թվական: Եղեռն վերապրած և աշխարհի տարբեր ծագերում հայտնված հայորդիների համար ծանր ժամանակներ էին: Ողջ հայ ազգի առաջ ծառացել էր գոյատևման և սեփական ինքնությունը պահպանելու մարտահրավերը: Կոմիտասի շուրջը համախմբված մի քանի նվիրյալներ, այդ թվում՝ Թումանյանը, խորապես ըմբռնելով իրավիճակի լուրջությունը և գիտակցելով ազգային երաժշտական մշակույթի կարևորությունը, սկսում են ծրագրեր կազմել իրենց ապագա գործունեության վերաբերյալ: Ազգին պետք էր ապրեցնել, ոգևորել, ներշնչել ինքնավստահություն, արմատավորել իր անկրկնելիության և համաշխարհային մշակութային քարտեզի վրա իր բացառիկ տեղն ունենալու համոզմունքը:

Այդ ծանրագույն առաքելությունն իր վրա էր վերցրել Մեծն Կոմիտասը: Որպես իր ազգի հավատարիմ զավակ և հանճարեղ երաժիշտ, նա ազգային մշակույթի ժառանգության կրողն էր և արդեն ուներ ազգի հոգևոր զարթոնքի իր տեսլականը: Սակայն որքան էլ մեծ անհատ և զորեղ գործիչ լիներ նա, միայնակ չէր կարող իրագործել իր բացառիկ ծրագրերը: Բարեբախտաբար նրա սաների մեջ կային այնպիսի շնորհալի և նախանձախնդիր մարդիկ, որոնք, դասեր ստանալով իրենց մեծ ուսուցչից, յուրացրին և այսուհետ որդեգրեցին նրա նախանշած ուղղությունը:

Կոմիտասին աշակերտածների մեջ աստիճանաբար առանձնացան հինգը՝ «Կոմիտասի 5 սաները», որոնց վիճակված էր հետագայում էլ բարձր պա-

հել իրենց ուսուցչի անունը, աշխարհով մեկ սիրել տալ և տարածել հայ երգը: Այդ նպատակով նրանք սկզբնապես նախաձեռնեցին մի նախագիծ, որի հայ-տարարագրի մեջ հռչակեցին իրենց անելիքները:

1919 թ. դեկտեմբերին Կ.Պոլսի Տէր-Ներսէսյան տպագրատանը հրատարակվել է Կոմիտաս Վարդապետի հինգ սաների նախագիծ-հայտարարագիրը հետևյալ բովանդակությամբ.

«Կոմիտաս Վարդապետ, իր առաջադրած «Հիմնելի Հայ երաժշտանոցին» աջակից ուժեր պատրաստելու նպատակով, Պոլսոյ մէջ հաստատեց, երաժշտական յառաջացել գիտութեանց եռամեայ դասընթացք մը զոր աւարտեցին հինգ աշակերտներ՝ Բ.Կանաչեան, Վ.Սրուանձտեանց, Վ.Սարգըսեան, Մ.Թումանճան, Հ.Սէմէրճեան, որոնք, իրենց վարպետին իսկ ջանքերով կը պատրաստուէին լրացնել իրենց ուսումը Եւրոպայի մէջ, վերադառնալով լծուելու համար այն հսկայ աշխատանքին որ առանձինն իր ուսերուն վրայ վերցուցած էր մեծատաղանդ վարպետը»¹:

Վերոհիշյալ հայտարարագիրն անմիջական նպատակ էր հռչակում նաև տվյալ պատմական շրջանում զարկ տալու երաժշտական շարժմանը և ոգևորելու հայ հասարակությանը, ճաշակ թելադրելու, հաղորդակից դարձնելու հավասարապես թե՛ ազգային, թե՛ եվրոպական մաքուր գեղարվեստի արժեքներին և վերջապես նպաստելու ազգային մշակույթի քարոզչության գործին: Հայտարարագրում թվարկվում են այն մարմինները, որոնք, գնահատելով այս նախաձեռնության կարևորությունը, սիրահոժար ստանձնել են համերգների հովանավորումը և կազմակերպումը, ներառյալ հարակից վարչական աշխատանքները: Ներկայացված են նաև հովանավորող և գործադիր մարմինները կազմող անձանց անունները:

Հինգ սաները, յուրացնելով իրենց մեծ ուսուցչի դասերը, անվերապահ նվիրվեցին այդ գաղափարները կյանքի կոչելու գործին: Ցավոք, պատերազմը թույլ չտվեց, որ նրանք այս ծրագիրն իրագործեն: Հետագայում՝ իրար վերագտնելուց առաջ, նրանք անջատաբար համերգներ տվեցին Հալեպում, Ադանայում, Կահիրեում, Ալեքսանդրիայում, Պոլսում, նրա արվարձաններում՝ հասույթները հատկացնելով ազգօգուտ նպատակների, այդ թվում նաև Կոմիտաս Վարդապետի ապաքինման ֆոնդին:

«Հինգ սաները, 1918ին, Պոլսոյ հինգ թաղերուն մէջ, կը կազմեն մէլ-մէկ երգչախումբեր, որոնք միատեղ 400 հոգինոց խումբով, երգահանդէս կու տան,

¹ ԳԱԹ, Թումանյանի արխիվ, անմշակ, Նախագիծ-Յայտարարագիր Կ.Վ.Հ. Սաներու:

3000 հոգիի ներկայությամբ»²:

Այս և հետագա համերգները խորացրին 5 սաների համոզմունքը, որ իրենք ճիշտ ուղու վրա են, և նրանց խմբավարական գործունեությունը դարձավ շարունակական և ավելի բեղուն:

Այդ համերգների մասին են փաստում նաև Թումաճանի արխիվում պահվող ազդագրերը: 1919 թվականին տեղի են ունեցել հետևյալ համերգները:

Մայիսի 29-ին տեղի է ունեցել «Հայ Տոհմիկ համերգ» Բերայի «Ինիօն Ֆրանսէզի» սրահում 120 երկսեռ երգիչներով, Վ.Սարգսյանի ղեկավարությամբ: Հայտագրի երգերը բացառապես կոմիտայան էին և նախատեսված քառաձայն, հնգաձայն և վեցձայն երկսեռ խմբերի համար:

Հուլիսի 13-ին Բերայի «Փթի Շանի» թատրոնում Սկյուտարի Հայ Երաժշտական Միության ջանքերով, «Եփրատ» հայրենակցական միության նախաձեռնությամբ կազմակերպվում է «Հայ Տոհմիկ Համերգ», 120 երկսեռ երգիչներով, Վարդան Սարգսյանի ղեկավարությամբ: Համերգից ստացված հասույթը նախատեսված էր Ծովք գավառի կարիքավորներին օգնելու համար:

Օգոստոսի 30-ին «Ամերիկեան Միսիօնի» սրահում 60 երկսեռ երգիչներով կայացել է համերգ Թումաճանի գլխավորությամբ:

Հոկտեմբերի 5-ին կայացել է «Հայկական համերգ» Կոմիտասի պատվին, Փարիզում գտնվող աշակերտների ջանքերով՝ "Salle des agriculteurs"-ի դահլիճում:

Նոյն թվականի նոյեմբերի 22-ին «Յունաց Սինեմայի» սրահում կայացել է համերգ՝ 70 երկսեռ երգիչների մասնակցությամբ, Թումաճանի ղեկավարությամբ: Համերգի ընթացքում իբրև ջութակահար հանդես է եկել Բ.Կանաչյանը:

«Նոր Թատրոնի մեջ, 26 Յունուար 1920ին, անոնք կը ներկայացնեն «Ազգային Մեծ Համերգ» մը, «250 երկսեռ երգիչներով», մասնակցութեամբ տաղահար Հեղինէ Մեհրապեանի: Համերգ մը՝ Պոլսոյ մէջ, 18 Ապրիլ 1920ին, Թումաճանի եւ Սարգսեանի խմբավարութեամբ «Ժողովրդական Համերգ» մը՝ 23 Մայիս 1920ին, ուր կը հրամցնեն 24 երգեր, որոնց չորսը յօրինում-մշակումն են Բարսեղ Կանաչեանի ու Վաղարշակ Սրուանձտեանցի, իսկ մնացեալները՝ Կոմիտասի: Այլ համերգ մը տեղի կունենայ 17 Հոկտեմբեր 1920ին, Ինիօն Ֆրանսէզի սրահին մէջ: Մեկնաբանուած բոլոր երգերը կը պատկանէին

² **Տազէսյան Ա.**, Բ.Կանաչեան. Կեանքի մը երաժշտացումը, Պէյրոս, 2017, էջ 374:

Կոմիտասին: Սաները իրենց «Հրաժեշտի Հանդես»ը կու տան 31 Հոկտեմբեր 1920ին, Պոլսոյ մէջ, բեմադրելով «Անուշ Գուսաներգութիւնը երեք արար եւ չորս պատկեր»: Վերոհիշեալ բոլոր համերգները կը կայանան Պոլսոյ մէջ³:

Թերի մնացած ուսումը շարունակելու նպատակով Կոմիտասի հինգ սաներն այդ համերգներից ստացված հասույթներով 1920 թվականի նոյեմբերին մեկնեցին Փարիզ: Նրանք ծրագրել էին եռամյա կրթություն ստանալ, սակայն նյութական միջոցները չբավարարեցին, և նրանք ստիպված էին ընդհատել ուսումը: Սակայն դա չխանգարեց, որ նրանք շարունակեն իրենց համերգները: Պահպանված ազդագրերը փաստում են, որ Կոմիտասի սաներն իրենց ուսմանն առընթեր ևս կազմակերպել են համերգներ, որոնցից նշում ենք Փարիզում 1921 թվականի մայիսի 25-ին կայացած համերգը "Salle des ingenieurs civils" սրահում, խմբավարությամբ Մ.Թումանյանի և Վ.Սարգսյանի՝ 50-հոգանոց երգչախմբով: Ծրագրում եղել են Կոմիտասյան սիրո, կարոտի երգեր, պարերգեր, կատակերգեր ու մեներգեր:

Հայտնի է նաև 1922-ի ապրիլի 26-ին Փարիզում կայացած մեկ այլ «Տոհմային համերգ», որը կազմակերպել էին Հ.Սեմերճյանն ու Վ.Սրվանձտյանցը, իսկ ղեկավարել է Վ.Սարգսյանը:

Հանգամանքների բերումով հինգ սաներն իրարից բաժանվեցին և հայտնվեցին աշխարհի տարբեր անկյուններում:

Բ.Կանաչյանը, կիսատ թողնելով դասընթացը, մեկնում է Եգիպտոս և վերսկսում իր խմբավարական գործունեությունը: Այնուհետև իրադարձությունները Կանաչյանին բերում են Կիպրոս, որտեղ հաստատվում է Մելքոնյան վարժարանում: Վ.Սարգսյանը հետևում է դասընթացներին մինչև 1922 թվականը: Մեկ տարի անց հրավիրվում է Բոլուսել և հիմնում այնտեղ «Արմենիա» երաժշտական միությունը: Տեղի երաժշտանոցում լրացնում է կրթության թերին և վերադառնում Փարիզ: Հ.Սեմերճյանը մնաց Փարիզում: Վ.Սրվանձտյանը մեկնեց Բեռլին, ուսանեց տեղի երաժշտանոցում երկու տարի, որից հետո տեղափոխվեց Ալեքսանդրիա և զբաղվեց ուսուցչությամբ: Իսկ Թումանյանը 1923-ին տեղափոխվեց Միացյալ Նահանգներ և մշտական բնակություն հաստատեց այնտեղ: Նյու Յորքում Թումանյանն իր շուրջը համախմբեց տեղի գաղթական հայության շնորհալի երիտասարդներին և երկսեռ քառաձայն երգչախումբ կազմեց:

Ակսվում է նրա ստեղծագործական կյանքի նոր շրջանը, որում գլխավոր

³ Նույն տեղում:

տեղ է գրավում խմբավարական գործունեությունը:

«...1923-ին, արդեն նետվել եմ հեռավոր Ամերիկայի ափերը: Մի պահ ինքնամփոփված մնալուց հետո, Պոլսից, Եգիպտոսից, Ադանայից, Իզմիրից ինձ պես այդ ափերը նետված աշակերտներիս խնդրանքով «Հայ երգ» անունով մի երգչախումբ կազմեցի և գրեթե կլանվեցի այդ խմբի աշխատանքով...»⁴:

1925թ. Թումաճանի ջանքերով ձևավորվում է «Հայ երգ» երաժշտական միությունը՝ նրա անփոփոխ ղեկավարությամբ: Այդ միության անդամակցության հայտարարության մեջ Թումաճանն իր հավատամքն է հռչակում.

«Կը հաւատամ թե Հայ ցեղը օժտուած է ստեղծագործ ուժերով, որոնք ինքնածին են ու յաւիտենական եւ որոնցմով կ'արտայայտուի իր հոգին: Հայ երգը մէկ հիմնական խարիսխն է մեր ցեղի տետղութեան ու հոգեկան ուժին:

Պարտք եւ իրաւունք մի են և անբաժանելի: Իրաւունքը տրուած է ինծի իմ ծնունդիս հետ: Պարտքը ևս ինքնածին է՝ արդիւնք իրաւունքին: Իմ իրաւունքի գիտակցութիւնս է իմ պարտքը: Եթե իրաւունքիս տէր չըլլամ, պարտական կ'ըլլամ ես ինծի: Պարտական կ'ըլլամ նաեւ իմ ցեղիս, որ այդ իրաւունքը տուած է ինծի սիրով ու նուիրումով»⁵:

1925թ. այդ միության հրապարակած ծրագրում գործունեության 3 ուղենիշներ են հռչակվում.

ա. հայ երգը սիրելի դարձնել Ամերիկայի հայ երիտասարդությանը.

բ. հայ երգը ծանոթացնել ամերիկահայությանը և օտարներին.

գ. մշակել երաժշտական դաստիարակություն:

Ընդհանուր գործունեության մեջ նշվում են երկու՝ ներքին և արտաքին ուղղություններ:

Ներքին գործունեության մեջ ընդգրկվում են երգչախումբը, անդամական ժողովները և երեկույթները, երաժշտական դասընթացները:

Արտաքին գործունեության մեջ ընդգրկվում են համերգները, դասախոսությունները, հանդեսները, հրատարակությունները, օժանդակությունը շնորհալի անդամների երաժշտական դաստիարակությանը և հայ արվեստագետների գործին:

Միության հիմնադիր և մնայուն նախագահ է հռչակվում Մ.Թումաճանը, որը վարում է գործերը Վարչության աջակցությամբ և ղեկավարում է երգչա-

⁴ Թումաճան Մ., Հայրենի երգ ու բան, հատոր I, Երևան, 1972, էջ 10:

⁵ ԳԱԹ, Մ.Թումաճանի ֆոնդ, անմշակ:

խումբը:

Միության մեջ անդամները երկու կարգի են՝ գործող և պատվավոր: Գործողների մեջ կան երգողներ, որոնք մեծամասնություն են կազմում, և ոչ երգողներ:

Պատվավոր են ճանաչվում այն անդամները, որոնք միությանը կարևոր աջակցություն են ցուցաբերում: Տարին երկու անգամ գումարվում են ժողովներ, որոնցում ընտրվում է վարչության կազմը, վավերացվում է տարեկան տեղեկագիրը, մշակվում է ընդհանուր գործունեության ծրագիրը:

Այդ շրջանակներում Թումանյանն ակտիվորեն շարունակում է իր խմբավարական գործունեությունը՝ բազմաթիվ համերգներ տալով Նյու Յորքի տարբեր համերգասրահներում:

«Հայ երգ» երաժշտական միության առաջին համերգը կայացել է Նյու Յորքի "Metropolitan Auditorium"-ի սրահում 1926թ. մարտի 14-ին: Համերգից ստացված հասույթը հատկացվել է Կոմիտաս Վարդապետի ֆոնդին:

1926թ. մայիսի 23-ին "Emerson high school"-ի սրահում Տիգրանակերտի հայրենակցական միության ջանքերով կազմակերպվել է «Հայ գեղջուկ երգերի» համերգ, Թումանյանի ղեկավարությամբ: Ծրագրում հնչել են հեղինակային երգեր:

Երկրորդ տարեշրջանի համերգը կայացել է 1927թ. մարտի 27-ին՝ «Տարեկան Մեծ Համերգ տոհմիկ և ազգային երգերու» Նյու Յորքի "Princess" թատրոնի սրահում:

Երրորդ տարեշրջանի համերգը տեղի է ունեցել 1928թ. ապրիլի 29-ին, ծրագրում՝ Բ.Կանաչյան, Վ.Սրվանձտյանց, Մ.Թումանյան, Վ.Սարգսյան, Ռ.Մելիքյան:

Չորրորդ տարեկան համերգ. 1929թ. հունվարի 20-ին Նյու Յորքի "International House" սրահում, համերգը ղեկավարում էին Թումանյանն ու Սրվանձտյանցը:

Բազմաթիվ են Թումանյանի խմբավարական, երաժշտագիտական և քարոզչական գործունեությանը վերաբերող արձագանքները սփյուռքահայ մամուլում: Այդ մասին շատ են գրել «Հայաստանի Կոչնակը», «Կոռնկը», ինչպես նաև «Հայ երգ» միության հրատարակած համանուն հանդեսը: Երաժշտական միության բոլոր տարեկան և ընթացիկ համերգների մասին տեղեկատվություն և մեկնաբանություններ են հայտնվել այդ թերթերում տարբեր հեղինակների կողմից: Լայնորեն լուսաբանվել են Թումանյանի հարցազրույցները, ելույթ-դասախոսությունները, գեղարվեստական երեկոյթները: Հոդվածները մեծ մա-

սամբ դրվատական են: Հանդիպում են նաև որոշ քննադատական դիտողություններ և առաջարկներ պարունակող հրապարակումներ: Հոդվածագիրները հարկ են համարել մեկ առ մեկ անդրադառնալ համերգային ծրագրերում ընդգրկված բոլոր ստեղծագործություններին: Առանձնահատուկ նշվում է Թումաճան խմբավարի ջերմեռանդ նվիրվածությունն իր ստանձնած ազգանվեր գործին:

Մեջքերենք նաև Թումաճանի որոշ անդրադարձներ «Հայ երգի» գործունեության վերաբերյալ:

1926թ. հունվարի 31-ի «Ինչ կրնանք ընել» հոդվածում Թումաճանը հատուկ կարևորում է «Հայ երգի» գործունեությունը: Հաշվի առնելով հայ գաղութի մեջ հայրենի երգի պահանջը՝ երգչախմբի երիտասարդ անդամներին Թումաճանը կոչ է անում հայ երգը ներկայացնելիս լինել ավելի բարեխիղճ և ջանասեր: Օտարները հայերի մասին գիտեն միայն ողբերգական կողմերով, մինչդեռ ժողովրդի երգերի և բանաստեղծությունների մեջ ծրարված հույզերն ու հոգին շատերին անհայտ են: Նույնիսկ մեր մեջ շատերը խորթ աչքով են նայում մեր ժողովրդի այս ինքնածին և քինջ արտահայտություններին՝ դրանք հեգնանքով Խոռոյի երգեր անվանելով: Նրանց պետք է հասկացնել, որ այդ երգերն ու խոսքերը մեր ժողովրդի կյանքը ցոլացնող անաղարտ պատկերներ են: Խմբի անդամների մեջ պետք է արմատավորվի այն համոզմունքը, որ երկու փոքրիկ երգ ավելի խոսուն են մեզ ներկայացնում օտարներին, քան դեզերով ողբ ու կոծը: Ահա այս ուղղությամբ պետք է շարունակենք մեր աշխատանքը, ամփոփում է Թումաճանն իր խոհերը միության երրորդ տարեդարձի առթիվ տրված համերգից հետո:

1929թ. սեպտեմբերի 5-ին գրված «Անդրադարձումներում» ևս Թումաճանը խոսում է «Հայ երգի» անցած ճանապարհի և հետագա անելիքների մասին: Չնայած աննպաստ պայմաններին՝ «Հայ երգը» չորս տարվա ընթացքում խուսափել է անարժան ճամփաներից, պահպանել է իր ուղղությունը շնորհիվ իրենց ղեկավարի շուրջը համախմբված նվիրյալ ուժերի: Մոտենում է նոր շրջանը՝ հինգերորդ տարին, և անցյալի մասին խոսելիս ավելի պետք է մտածել ապագայի մասին: «Մեր կատարած գործը, որքան էլ գնահատելի, դեռ չնչին բան է, եթե մտածենք այն խոշոր ու անմշակ դաշտի մասին, որ մեր աչքերի առաջ բացված է:

Առաջին ընդարձակ դաշտը մեր այստեղի մեծացող սերունդն է, որն արյունով զգում է իր հայրերի հետ հոգեկան կապի կարոտը: Դա հայի արյունն է: Մեր պես արվեստի խմբերի պարտքն է սիրով մոտենալ այդ «հոգով որբա-

ցածներին», ներս բերել տուն և նրանց ականջներին մրմնջալ մեր նախնիների երգերը:

Մեկ ուրիշ դաշտ են այն նորաբաց բողբոջները, որոնք ծարավ են իրենց հայրենի օդին և ջրին: Նրանցից շատերը, ավա՛ղ, խամրում են օտար երկնքի տակ, իսկ ոմանք էլ դեռ ոգևորվում են հայրենի երկնքի կարոտով:

Նրանց բոլորին մենք ոգեկոչում ենք մեր երգերով, որ մեր ցեղի մաքրամաքուր արյունով են շաղախված»:

1930-ական թվականներին երգեր հավաքելը դառնում է Մ. Թումաճանի գլխավոր զբաղմունքը:

«Այդ օրերից հետո, երեսուն և ավելի տարիներ ի վեր և մինչև այս բարեբաստիկ օրերս, հավաքել ու դեռ հավաքում եմ այդ «փշրանքները», հավաքածուիս պատի ճեղքերը ծածկելու համար»⁶:

Այդ ժամանակվանից նվազում է Թումաճանի համերգների հաճախականությունը, և ապա դրանք կայանում են միայն որոշակի առիթներով, ինչի մասին վկայող համապատասխան ազդագրեր կան: Արժանահիշատակ են հետևյալ համերգները.

Նյու Յորքի "Roerich hall"-ում համերգը 1934թ. մայիսի 26-ին,

Բ.Կանաչյանի հոբելյանին նվիրված համերգը Նյու Յորքի "Town Hall"-ում 1948թ. հունիսի 6-ին,

Նյու Յորքի "Town Hall"-ում Հայոց ցեղասպանության զոհերին նվիրված համերգները 1948թ. ապրիլի 24-ին, 1949թ. ապրիլի 24-ին և 1950թ. ապրիլի 29-ին:

ДИРИЖЕРСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МИГРАНА ТУМАЧАНА

САТЕНИК КАПЛАНЯН

Мигран Тумачан - один из заслуженных деятелей армянской музыкальной культуры.

Среди пяти учеников Комитаса он выделяется как чуткий музыковед, неутомимый фольклорист и искусный дирижер. Вдохновленный своим великим учителем, Тумачан с честью осуществил его завет – любить и сохранить в целостности и по всему миру распространить армянскую песню. Тумачан жил и воздыхал армянской песней и своим воодушевлением заразил несколько поколений молодых людей армянской диаспоры. До конца своей жизни он в

⁶ Նույն տեղում:

духе Комитаса верно служил святому делу любовного сохранения и пропаганде армянской песни.

Одну из значительных сторон этого дела составляет его дирижерская деятельность, которая до сих пор не освещена и суммирована в настоящей статье.

Ключевые слова – Мигран Тумачан, дирижерская деятельность, Музыкальный союз “Армянская песня”.

THE CONDUCTING ACTIVITY OF MIHRAN TOUMAJIN

SATENIK GHAPLANYAN

Mihran Toumajian is one of the highly pronounced musicians in Armenia. Among the five pupils of Komitas, Toumajian was distinguished as a subtle musicologist, tireless folklore collector and a proficient conductor. Komitas enthusiast Toumajin fulfilled his great teacher's commandment with dignity: to love and transmit Armenian music unimpaired to the world. Toumajin lived and breathed Armenian songs; his enthusiasm infected several homesick diaspora youth generations. Until the end of his life, he stayed faithful to the sacred exertion of the "revelation, preservation and propagation of the Armenian song infusing the spirit of Komitas.

Toumajin's conducting activities, a significant line of his work, not assessed till today are encompassed in this article.

Key words – Mihran Toumajan, conducting activity, the musical union of "Armenian Song".